

Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması

Nesrin Sönmez¹
Çığıl Aykut²

Özet

Bu çalışmada, bir annenin eşzamanlı ipucu ile öğretim yöntemini kullanarak, gelişimsel yetersizliği olan çocuğuna bağımsız tuvalet yapma becerisini kazandırmasına yönelik uygulama örneğine yer vermek amaçlanmıştır. Eşzamanlı ipucu ile öğretim yöntemi (EİÖ), tepki ipuçlarının kullanıldığı sistematik öğretim yöntemi olup, alanyazında etkililiğini gösteren çalışmalar son yıllarda artmıştır. Yetersizlikten etkilenmiş bireylerin ebeveynlerinin bireyin eğitimine katıldığı takdirde gelişiminde ve öğrenmesinde artış olduğunu gösteren pek çok çalışma olmasına karşın, etkili öğretim alanyazınında ebeveynlerin işe katıldığı çok az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışma EİÖ'in ebeveynlerce kullanımına yönelik örnek bir uygulama olup, çalışmada anneye sunulan öğretim süreçleri, kullanılan ölçü araçları ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Çalışma sonunda annenin uyguladığı EİÖ'in çocuğun bağımsız tuvalet yapma becerisini kazanmasına ve sürdürmesine yol açtığı izlenimi edinilmiştir. EİÖ'in ebeveynlerce kullanılmasına ilişkin bilimsel çalışmaların artması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişimsel yetersizlik; eşzamanlı ipucu; aile eğitimi; bağımsız tuvalet yapma becerisi.

¹ Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, ndilsonmez@gmail.com

² Öğr. Gör. Dr. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, cigil@gazi.edu.tr

Using mother delivered simultaneous prompting for teaching independent toileting skills to a child with developmental disability

Abstract

The purpose of the study is to give a sample of an application that a mother delivered home-based instruction via simultaneous prompting for teaching independent toilet skill to her child with developmental disability. Simultaneous prompting (SP) is one of the systematic teaching methods, and studies showing the effectiveness of this method has increased in recent years in literature. Although many studies have showed an increase in development and learning of the children with disability if the parents participate in the education of them, parent participation has been found very few in effective teaching literature. This study is a sample of an application for using SP by parents. Training processes of the study offered to the mother and used measuring instruments are reported in detail. At the end of the study, SP used by mother was caused the child has used toilet independently and he maintained this skill. It has been thought that more studies are need to be conducted by the SP delivered by parents of the children with developmental disability.

Keywords: Developmental disability; simultaneous prompting; parent training; independent toileting.

Giriş

Çocuğun gelişimine uygun ve gelişimini destekleyecek ortam ve koşulların hazırlanmasında ailenin önemli bir rolü vardır (Varol, 2005a). Her ne kadar çocuklar okul öncesi eğitimden itibaren eğitim kurumlarından faydalansa da, ailelerinin onlara sağladığı doğal ortamlar, doğal pekiştireçler ve kurduğu doğal iletişim öğrenmelerini etkilemektedir (Snell ve Farlow, 1993). Ana-babaların çocuklarının eğitimine katılmaları, her yaş ve düzeydeki çocuklar için arzulanan bir durumdur. Ancak yetersizliği olan bireylerin eğitiminde, aile eğitiminin önemi daha da büyüktür (Sönmez, 2008). Çocuğun eğitiminde bu denli önemi olan anne babaların, çocuklarına daha yararlı olmalarını ve daha sistemli olarak öğretim yapabilmeleri aile eğitimiyle mümkün olabilmektedir (Varol, 2005a).

Gelişimsel yetersizlik gösteren bireylerin ebeveynlerine sistematik eğitim verildiğinde, çocuklarına çeşitli becerileri kazandırabildiklerini gösteren bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda geliştirilen aile eğitimi programlarıyla ebeveynlere, davranış değiştirme (Tavil, 2005; Marchant ve Young, 2001; Lerman, Swiezy, Perkins-Parks ve Roane, 2000; Gültekin, 1999; Vuran, 1997); dil becerilerini geliştirme (Yakın, 2009; Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002; Feldman, Sparks ve Case, 1993); öz-bakım becerilerini kazandırma (Sönmez, 2008; Özcan, 2004; Cavkaytar, 1999); ev içi becerileri kazandırma (Batu, 2008); toplumsal yaşam becerilerini kazandırma (DiPipi-Hoy ve Jitendra, 2004; Tekin-İftar, 2008); yemek yeme ve top yuvarlama (Denny vd., 2001); akademik beceri kazandırma (Can-Toprakçı, 2006); iletişim becerilerini kazandırma; (Symon, 2005; Sucuoğlu, Kanık ve Küçükler, 1994) gibi öğretme becerilerinin kazandırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda ebeveynlerin hedeflenen öğretme becerilerini kazanabildikleri gösterilmiş olsa da, bunlardan çok azı sistematik öğretim yöntemlerine yöneliktir. Sistematik öğretim yöntemlerinin ebeveynlere kazandırıldığı bu az sayıda çalışmada ebeveynlere, sabit bekleme süreli ipucu ile öğretim, aşamalı yardımla öğretim ve eşzamanlı ipucuyla öğretim yapmaya ilişkin öğretme becerileri kazandırılmıştır (Batu, 2008; Tekin-İftar, 2008; DiPipi-Hoy ve Jitendra, 2004; Denny vd., 2001).

Eşzamanlı ipucuyla öğretim (EİÖ), çeşitli özür grubundaki öğrencilere tek basamaklı ve zincirleme davranışların öğretiminde etkili ve verimli biçimde kullanılan bir tepki ipucu yöntemidir (Morse ve Schuster, 2004; Tekin-İftar, Acar ve Kurt, 2003; Wollery, Ault ve Doyle, 1992). EİÖ’de hedef uyarının hemen ardından kontrol edici ipucu sunulur ve öğrenci

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

kontrol edici ipucunu model alır. EİÖ'de her denemede kontrol edici ipucunun sunulması nedeniyle bireye bağımsız olarak tepki verme olanağı tanınmamaktadır. Bu nedenle uyarın kontrolü transferinin gerçekleşip gerçekleşmediği, öğretim oturumlarından hemen önce düzenlenen günlük yoklama oturumlarında belirlenmektedir. EİÖ'de üç tür öğrenci tepkisi vardır: 1) doğru tepkiler 2) yanlış tepkiler 3) tepkide bulunmama (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001).

Tekin ve Kırcaali-İftar (2001), EİÖ uygulama basamaklarını (s.174) şu şekilde sıralamışlardır: a) bireye tepkide bulunması için ipucu olarak verilecek uyarını belirleme, b) kontrol edici ipucunu belirleme, c) eşzamanlı ipucuyla deneme oturumlarını planlama, d) yoklama oturumlarını planlama, e) yanıt aralığı süresini belirleme, f) bireyin tepkilerine ne şekilde yanıt verileceğini belirleme, g) denemeler arası süreyi belirleme, h) veri kayıt yöntemini belirleme, ı) uygulama, kayıt tutma ve bireyin gösterdiği performansa göre gerektiğinde değişiklikler yapma.

Diğer tepki ipucu yöntemleriyle karşılaştırıldığında EİÖ'in uygulama açısından bazı avantajlara sahip olduğu ve bu nedenle de öğretmen olmayan kişilerce de kullanılabilirliği belirtilmektedir. Bu avantajlar arasında, tüm denemelerin aynı biçimde yürütülmesi ve bu yüzden uygulamacının davranışlarında bir değişikliğe gerek duyulmaması; tek tip doğru tepki olasılığı olduğu için doğru tepkilerin tamamının pekiştirilmesi; tüm denemelerin 0 saniye bekleme süreli olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle öğrencinin ipucunu bekleme önkoşul davranışına sahip olmasının ya da beklemeyi öğrenmesinin gerekmemesi, sayılabilir (Waugh, Fredrick ve Alberto, 2009; Tekin-İftar, 2008; Morse ve Schuster, 2004; Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001).

Alanyazında uzmanların yürüttüğü EİÖ'in etkililiğini gösteren pek çok sayıda çalışma olmasına karşın (Waugh, Fredrick ve Alberto, 2009; Batu 2008; Tekin-İftar, 2008; Korkmaz ve Vuran, 2007; Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006; Gürsel, Tekin-İftar ve Bozkurt, 2006; Birkan, 2005), bu çalışmaların ikisinde EİÖ'in ebeveynlerce kullanıldığı görülmektedir (Batu, 2008 ve Tekin-İftar, 2008). EİÖ'in hem etkili hem de kolay uygulanır olması nedeniyle uzmanların dışında diğer kişilerin de (örn. ebeveynler, diğer aile bireyleri) sürece dahil edilmesi gerektiği ve bu konuda daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Tekin-İftar, 2008; Batu, 2008; Morse ve Schuster, 2004). Bu ihtiyaçtan hareketle bu çalışmada, gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğun annesine *eşzamanlı ipucu ile öğretim*

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

yapmayı kazandırmak üzere eve dayalı olarak verilen aile eğitimi sürecinin örneğine yer vermek amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırmada tek denekli desenlerden yarı-deneysel olan AB deseni kullanılmıştır. AB deseninde A, başlama düzeyi evresini, B ise sağaltım düzeyi evresini ifade etmektedir. A evresinde, bağımlı değişken doğal süreçte gözlenir ve veriler kaydedilir. B evresinde ise bağımsız değişken uygulanır ve bu uygulama sırasında bağımlı değişken gözlenmeye ve kaydedilmeye devam edilir. Sağaltım sürecinin sonunda, başlama düzeyi ve sağaltım sonu verileri karşılaştırılarak, uygulanan yöntemin etkisi ortaya çıkarılır (Alberto ve Troutman, 1986; Richards vd., 1999).

Çalışmada AB deseninin seçilmesinin nedeni çalışmanın bir denekle yapılmış uygulama örneği olmasıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni, Ali'nin bağımsız tuvalet yapma becerisini gerçekleştirme düzeyidir. Bağımsız değişkeni ise annesinin uyguladığı EİÖ süreçleridir.

Denekler

Çalışmaya bir anne ve bağımsız tuvalet yapma becerisine sahip olmayan down sendromlu oğlu katılmıştır. Anne 24 yaşında olup, ilkokul mezunu ve bir çocuk annesidir. Çocuğun devam ettiği eğitim kurumunda davranış yönetimine yönelik eğitim almış olup, daha önce çocuğuna beceri kazandırmaya yönelik sistemli bir eğitim almamıştır. Oğlu Ali, 5 yaşında olup, özel bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam etmektedir. Ali, temel yönergeleri yerine getirebilmekte, kaba motor ve ince motor hareketleri taklit edebilmektedir. Ancak el ve parmak kaslarını kullanmayı gerektiren işlerde (kalem tutma, boncuk dizme vb.) yetişkin yardımına ihtiyaç duymaktadır. İfade edici dil becerileri anne, baba, mama kelimeleri ile sınırlıdır. Giyinme becerileri ile ilgili olarak çorabını bağımsız çıkarabilmektedir. Tuvalet kontrolüne sahiptir ancak kendiliğinden başlatma becerisine sahip değildir. Bağımsız tuvalet yapma becerisini anneye bağımlı olarak gerçekleştirmektedir.

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

Veri Toplama Araçları

Ali'nin bağımsız tuvalet yapma becerisinde başlama, genelleme başlama, öğretim sonu bağımsızlık yoklaması, süreklilik ve genelleme evrelerinde düzeyini belirlemek amacıyla Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisi Ölçüt Bağımlı Ölçü Aracı (Tablo 1) hazırlanmıştır. Eşzamanlı ipucu işlem süreciyle öğretimin yapıldığı öğretim oturumlarında, çocuğun gösterdiği ilerlemeleri kaydetmek için ilerleme kayıt formu geliştirilmiştir (Tablo 2).

Veri toplama araçları hazırlanırken öncelikle, alanyazında yer alan tuvalet yapma becerisine ait analizler incelenmiştir (Sönmez ve Varol, 2008; Varol, 2005b). Mevcut analizlerde yer alan bazı basamaklar tuvaletin özelliğine göre değiştirilerek, bazı basamaklar da çocuğa göre sadeleştirilerek uyarlamalar yapılmıştır. Hazırlanan beceri analizi, Özel Eğitim Bölümü'nde görevli üç öğretim görevlisi tarafından bu beceriye sahip zihin engelli üç çocuğa farklı zamanlarda sunulmuş ve ifadelerin çocuklar tarafından aynı şekilde anlaşıldığı sonucuna varıldığında gerekli düzeltmeler yapılarak son şekli verilmiştir.

Tablo 1.

Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisi Ölçüt Bağımlı Ölçü Aracı

Çocuğun Adı:
Uygulayıcı:

Tarih:

Bildirimler	Ölçüt	Kayıt		
		1	2	3
1. Tuvaletin kapısını açar.	2/3			
2. Pantolonunu indirir.	2/3			
3. Külotunu indirir.	2/3			
4. Tuvaletin kenarına çömelir (lazımlığa oturur).	2/3			
5. Tuvaletini yapar.	2/3			
6. Külotunu çeker.	2/3			
7. Pantolonunu çeker.	2/3			
8. Tuvaletin kapısını kapatır.	2/3			

Tablo 2.

Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisi İlerleme Kayıt Formu

Ali'nin Beceriyi Yapması İçin Gereken Söz: Tuvaletini yap.						
Tarihler						
Tuvalet Yapma Basamakları	+ / -	+ / -	+ / -	+ / -	+ / -	+ / -
1. Tuvaletin kapısını açar.						
2. Pantolonunu indirir.						
3. Külotunu indirir.						
4. Tuvaletin kenarına çömelir (lazımlığa oturur).						
5. Tuvaletini yapar.						

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

6. Külotunu çeker.						
7. Pantolonunu çeker.						
8. Tuvaletin kapısını kapatır.						

Çalışmada Aile Görüşme Formu uygulanarak Ali'nin ve ailesinin kimlik bilgileri alınmış, Ali'nin gelişim alanlarına dair yapabildikleri, davranışsal özellikleri anne görüşlerine dayalı olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Ali için etkili pekiştireçlerin belirlenmesine yönelik olarak Ödül Belirleme Formu kullanılmıştır. Pekiştireçlere ilişkin bilgiler annesinin görüşlerine dayalı olarak alınmıştır. Buna göre Ali için en etkili pekiştirecin yiyecek pekiştireçlerinden cips olduğu belirlenmiştir. Çalışma sırasında annesi sosyal pekiştireçlerle (aferin) birlikte cips kullanmıştır.

Uygulayıcı

Araştırmanın uygulama evresi, uygulamanın yapıldığı dönemde Gazi Üniversitesi Özel Eğitim Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmakta olan birinci yazar tarafından yürütülmüştür.

Uygulama Evresi

Çalışma başlama, genelleme başlama, ebeveyn eğitimi, EİÖ ile yapılan öğretim, öğretim sonu bağımsızlık yoklaması, genelleme ve süreklilik oturumlarından oluşmaktadır. Eğitimler tümüyle ev ortamında gerçekleştirilmiştir. Evde yalnızca alaturka tuvalet bulunmaktadır. Alaturka tuvalet 2 x 1,5 m. boyutunda olup içinde lavabo vardır. Annenin isteği üzerine eğitim oturumları alaturka tuvalette, genelleme oturumları ise banyoda lazımlık ile yürütülmüştür. Genelleme oturumunda kullanılan lazımlık daha önceden evde bulunan ancak kullanılmayan, üzerinde ek aparatı olmayan (arkalık, yan destek, müzikçalar vb.) plastik bir lazımlıktır. Annesinden uygulama boyunca Ali'ye, beli lastikli, kısa penye şort ile içine pamuklu külot giydirmesi istenmiştir.

Başlama düzeyi: Ali'nin bağımsız tuvalet yapma becerisinde başlama düzeyi belirlenirken, Bağımsız Olarak Tuvalet Yapma Becerisi Ölçü Bağımlı Ölçü Aracı tek fırsat yöntemiyle uygulanmıştır. Başlama düzeyi verileri, çocuk için ardışık 3 ayrı oturumda toplanmıştır. Bir oturuma daha yer verilerek, genellemeye yönelik başlama düzeyi verileri toplanmıştır.

Ebeveyn eğitimi: Çalışmanın ebeveyn eğitimi aşamasında, anneye eşzamanlı ipucu ile öğretim yapma becerisini öğretmek üzere ev ortamında bire bir eğitim oturumları planlanmıştır.

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

Bunun için ilk olarak Ali'nin annesinin uygulayacağı EİÖ'in basamakları oluşturulmuştur. Tablo 3'te bu basamaklar özetlenmektedir. EİÖ'in basamaklarını anneye kazandırmak üzere "Ebeveyn Tarafından Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisinin Eşzamanlı İpucu İşlem Süreci ile Çocuğa Kazandırılmasına Yönelik Öğretim Materyali" (Ek-1) geliştirilmiştir.

Tablo 3.

Bağımsız Tuvalet Yapma Becerisinin Eşzamanlı İpucu ile Öğretimin Basamakları

Tepki İpucu	"Tuvaletini yap" yönergesi
Kontrol Edici İpucu	Fiziksel Yardım (Öğrencinin küçük kas becerilerindeki güçsüzlüğü ve becerinin özellikleri nedeniyle)
Deneme Oturumları	Çocuğun gün içinde tuvalete götürülme programına göre saatte 1 kez
Yoklama Oturumları	Günün ilk tuvalet ziyaretinde
Yanıt Aralığı Süresi	Kontrol edici ipucu fiziksel yardım olduğu için kullanılmamıştır.
Tepkiye Verilecek Yanıtlar	Doğru tepkiler: Tuvalet içinde sosyal pekiştireçlerle, çıkışta cips verilecek. Yanlış tepkiler: Görmezden gelinecek Tepkide bulunmama: Devam et yönergesi verilecek. Devam etmezse kontrol edici ipucu tekrarlanacak.
Denemeler Arası Süre	1 saat (Yapılan tuvalet ziyaretleri arasındaki süre)
Veri Kayıt Yöntemi	Bkz. Tablo 1 ve 2.
Uygulama, Kayıt Tutma ve Değişiklikler	Öğretim öncesi ve sonrası düzeyleri araştırmacı tarafından belirlenecek. Yoklama oturumları her günün ilk tuvalet ziyaretinde anne tarafından yapılacak.

Uygulayıcı ebeveyn eğitimi için yaptığı ilk ev ziyaretinde, öğretim materyalinde yer alan öğretim süreçlerini sunmuştur. Anneye eşzamanlı ipucu ile öğretim yapma becerisi sözlü sunu, model olma, davranışın prova edilmesi ve bağımsız uygulama süreçleri ile kazandırılmıştır. Öğretim süreçlerinin sunumu toplam 50 dakika sürmüştür. Tüm öğretim süreçleri ikinci yazar tarafından video ile kayıt edilmiştir.

Öğretim materyali sunumundan sonra annenin EİÖ'ü bağımsız olarak uyguladığı gözlenmiş, anneye gün boyu çocuğu tuvalet gereksinimi için her tuvalete götürdüğünde (saatte bir) tuvalet yapmayla ilişkili becerileri çalışması söylenmiştir. Yoklama oturumlarını, her günün sabahında yaptıkları ilk tuvalet ziyaretinde yapması ve sonucu kayıt formuna işaretlemesi istenmiştir.

Anne kazandığı beceriyi kullanarak çocuğuyla bağımsız tuvalet yapma becerisini çalışmış, çocuğun beceriyi bağımsız yaptığını belirlediği yoklama oturumundan sonra araştırmacıyı aramıştır. Bunun üzerine Ali'nin evine yapılan ziyarette Bağımsız Olarak Tuvalet Yapma Becerisi Ölçüt Bağımlı Ölçü Aracı ardışık üç oturumda uygulanarak Ali'nin beceride öğretim sonrası düzeyi belirlenmiştir.

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

Ali'nin kazandığı bağımsız olarak tuvalet yapma becerisini, farklı ortama ve araca genelleme etkisini değerlendirmek için genelleme oturumuna yer verilmiştir. Bu aşamada Bağımsız Olarak Tuvalet Yapma Becerisi Ölçüt Bağımlı Ölçü Aracı üç kez daha uygulanarak genelleme verileri toplanmıştır. Ali'nin bağımsız olarak tuvalet yapma becerisini kazandıktan belli bir süre sonra sürdürüp sürdürmediğini değerlendirmek için, öğretim bittikten 5 gün sonra veri toplanmıştır. Bu amaçla ölçü aracı bir kez uygulanmıştır.

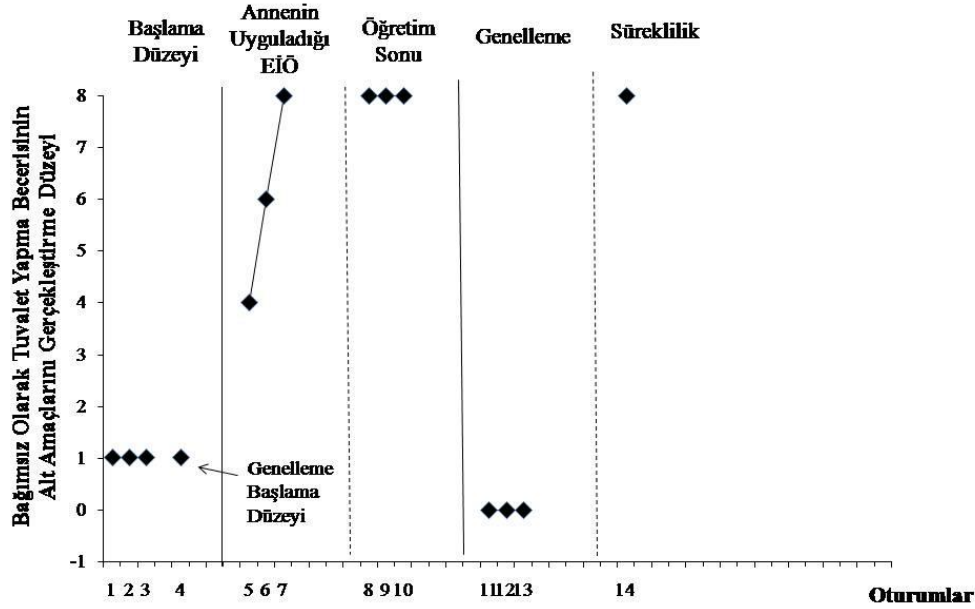
Bulgular

Ali'nin annesi ile öğretim süreçleri uygulandıktan sonra anne, gün boyu tuvalete götürme programına göre Ali'yi tuvalete götürmüş ve de her ziyarette beceriyi çalışmıştır. Ali'nin annesi birinci gün toplam 16, ikinci gün 18 ve üçüncü gün de 16 tuvalet ziyareti gerçekleştirmiştir. Grafik 1 'de Ali'nin bağımsız olarak tuvalet yapma becerisinde başlama, genelleme başlama, öğretim sonu, genelleme ve süreklilik düzeyine ilişkin veriler yer almaktadır.

Grafik 1'e bakıldığında, Ali başlama düzeyinde yalnızca ilk amacı gerçekleştirebilirken, annesinin çalışmasını izleyen ilk yoklama oturumunda, becerinin ilk 4 amacını bağımsız gerçekleştirdiği görülmüştür. İkinci yoklama oturumunda ilk 6 ve son olarak üçüncü yoklamada becerinin tüm basamaklarını bağımsız olarak gerçekleştirmiştir.

Eğitimden 3 gün sonra annenin telefon etmesiyle ev ziyaretine gidilmiş ve Ali'nin beceride öğretim sonu düzeyi üç oturum üst üste kaydedilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda Ali'nin becerinin tüm basamaklarını üç oturumda da bağımsız olarak gerçekleştirdiği gözlenmiştir.

Grafik 1.

Grafik 1. Ali'nin bağımsız olarak tuvalet yapma becerisinde başlama, öğretim, öğretim sonu, genelleme ve süreklilik düzeyine ilişkin grafik.

Genelleme başlama düzeyinde Ali, banyonun kapısını açmış ancak sonra üzerini çıkarmadan lazımlığın önüne çömelmiştir. Yani Ali becerinin ilk amacını gerçekleştirmiştir. Öğretim sonrasında ise üç genelleme oturumunun üçünde de banyo kapısının önünde beklemiş, herhangi bir şey yapmamıştır. Ali kazandığı beceriyi başka bir ortama ve araca genellememiştir. Ancak annesi ile yapılan planlanmamış telefon görüşmelerinde, Ali'nin eğitim merkezindeki çocuk klozetlerini kullandığı ve beceriyi bağımsız yaptığı rapor edilmiştir.

Eğitimi izleyen beşinci günde yapılan süreklilik oturumunda, Ali'nin kazandığı bağımsız tuvalet yapma becerisini sürdürdüğü belirlenmiştir. Ailenin yaz tatiline çıkması nedeniyle daha sonraki süreklilik verileri toplanamamış ancak eğitimden 2 ay sonra yapılan telefon görüşmesinde annesinden Ali'nin beceriyi sürdürdüğü bilgisi alınmıştır.

Anne, çalışma sonunda yapılan görüşmede eğitimden duyduğu memnuniyeti belirtmiş ve bundan sonra başka becerileri de bu yolla öğretebileceğini, çocuğuna beceri kazandırma konusunda kendini daha yeterli bulduğunu belirtmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, bir annenin gelişimsel yetersizlik gösteren çocuğuna bağımsız tuvalet yapma becerisini EİÖ ile kazandırmasına yönelik uygulama örneği niteliğinde bir çalışmadır. Çalışma sonucunda anne EİÖ ile çocuğuna beceriyi kazandırmış ve de çocuk kazandığı beceriyi 5. günde de sürdürmüştür. Çalışma yarı deneysel bir desenle ve tek bir denekle yürütülmüş olsa da, bu konuda yapılan iki deneysel çalışmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Batu, 2008; Tekin-İftar, 2008).

Ali ile öğretim öncesi ve sonrasında yapılan genelleme oturumları, banyoda bulunan lazımlıkla yapılmıştır. Genelleme düzeyi yoklama oturumlarında Ali'nin beceriyi başka bir ortama ve araca genelleyemediği gözlenmiştir. Ali'nin beceriyi genelleyememiş olmasında, sistemli bir genelleme eğitiminin verilmemiş olması, lazımlık kullanmaya karşı olumsuz tutuma sahip olması, evde sadece alaturka tuvalet bulunması etken olmuş olabilir. Ancak annesinin eğitim merkezinde bulunan klozeti kullandığını ifade etmesi, sistemli olmasa da beceriyi başka ortama ve araca genelleyebildiğini göstermektedir.

Anneye EİÖ'ni uygulama becerisi sözlü sunu, model olma, davranışın prova edilmesi ve bağımsız uygulama aşamaları ile kazandırılmıştır. Çalışmada anneye sunulan öğretim süreçlerinin toplam 50 dakika gibi bir sürede tamamlanması ve de annenin bu süreç sonunda EİÖ'ni bağımsız olarak uyguladığının gözlenmesi, ebeveynlere öğretme becerilerini kazandırma konusunda bu süreçlerin etkili olduğunu düşündürmektedir. Nitekim ebeveyn eğitimine ilişkin alanyazın incelendiğinde benzer tekniklerin kullanıldığı ve ebeveynlerin bu tekniklerle öğretme becerilerini kazandığı görülmektedir (örn. Batu, 2008; Sönmez ve Varol, 2008; Tekin-İftar, 2008; Gültekin, 1999; Sucuoğlu, Kanık ve Küçüker, 1994).

Çalışılan beceri zincirleme bir beceri olduğu için ve yalnızca tuvalet gereksinimi olduğunda çalışıldığından, deneme sayısının önceden kestirilmesi mümkün olmamıştır. Nitekim deneme oturumlarının sayısı konusunda bir kural olmadığı ve hedef davranış, bireyin özellikleri, bireye ayrılacak öğretim süresi gibi değişkenlerin dikkate alınmasının gerektiği belirtilmektedir (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001). Çalışmada gün içinde pek çok kez tuvalet ziyareti gerçekleşmiş ve anne her ziyarette öğretim yapmıştır. Her bir ziyaret bir deneme olarak dikkate almırsa, yoklama oturumlarının gün içinde daha fazla kez yapılması gerektiği düşünülebilir.

Uygulama sırasında anneye öğretim süreçleri sunulurken teknik terimlerden mümkün olduğunca uzak kalınmıştır. Her ne kadar uygulaması diğer yöntemlere göre daha yalın olsa

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

da EİÖ'in anne tarafından doğru anlaşılması ve doğru uygulanması için, öğretim süreçlerinin anne özelliklerine göre bireyselleştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma tek bir denekle yapılmış bir uygulama örneğidir. Çalışmada elde edilen bulgular yalnızca Ali ve annesinin uyguladığı EİÖ ile sınırlıdır.

Uygulamaya Katkısı

Çocukların eğitiminde ailenin rolünün büyüklüğü herkesçe kabul görmüş bir gerçektir. Anne babalar, çocuğun tüm gelişim alanlarında öğrenmesini sağlayan ilk kişilerdir (Ersoy ve Şahin, 1999). Çocuğun eğitiminde bu denli önemi olan anne babaların, çocuklarına daha yararlı olmaları ve daha sistemli olarak amaç gerçekleştirmeleri aile eğitimiyle mümkün olabilmektedir (Varol, 2005a). Aile eğitimi, anne-babaların çocuğun ilerlemesi için sahip oldukları rolün farkına varmalarına, çocuklarının eğitimiyle ilgili gereksinimlerini (davranış yönetimi, akademik, sosyal, dil becerileri vb.) karşılamak için gerekli becerileri kazanmalarına ve de çocukları hakkında olumlu tutumlar sergilemelerine etki etmektedir (Adams, 2001; Simpson, 1996). Aile eğitimine yönelik yapılan çalışmalarda ebeveynlere davranış yönetme, dil becerilerini destekleme, öz-bakım ve günlük yaşam becerilerini destekleme gibi öğretme becerilerinin kazandırıldığı görülmektedir.

Yetersizlikten etkilenmiş bireylere daha etkili öğretim yapmak üzere geliştirilen sistematik öğretim yöntemleri içinde yer alan EİÖ'in etkililiğini gösteren pek çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Waugh, Fredrick ve Alberto, 2009; Batu, 2008; Tekin-İftar, 2008 Korkmaz ve Vuran, 2007; Yücesoy-Özkan ve Gürsel, 2006; Gürsel, Tekin-İftar ve Bozkurt, 2006; Birkan, 2005; Akmanoğlu-Uludağ ve Batu, 2005; Akmanoğlu ve Batu, 2004; Tekin-İftar, 2003; Tekin-İftar, Acar ve Kurt, 2003; Akmanoğlu, 2002; Birkan, 2002; Doğan ve Tekin-İftar, 2002; Parker ve Schuster, 2002; Tekin ve Kırcaali-İftar, 2002). Bu çalışmalardan yalnızca ikisinde (Batu, 2008 ve Tekin-İftar, 2008) EİÖ'in ebeveynlerce uygulandığı görülmektedir. EİÖ'in uzmanlarca uygulandığı çok sayıda araştırma olmasına rağmen, yöntemi ebeveynlere kazandırmayı hedefleyen çalışmaların yok denecek kadar az olması dikkat çekicidir. Bu nedenle, ebeveynlere EİÖ'in kazandırılmasının etkisini araştıran daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada anneye sunulan EİÖ ile öğretim yapmayı kazandırmaya yönelik öğretim materyaline yer verilmiştir. Bu açıdan öğretim materyalinin, alanda çalışan öğretmenler, bu konuda çalışan uzmanlar açısından kaynak olabileceği umulmaktadır.

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

Çalışma sonunda şu önerilere yer verilebilir: Bağımsız tuvalet yapma becerisinden farklı bir beceriyi EİÖ ile kazandırmaya yönelik aile eğitimi programı geliştirilebilir ve etkisine bakılabilir. Çalışmada sunulan öğretim süreçlerinde farklı uyarlamalar yapılarak ya da farklı materyaller eklenerek (örn. video, el kitabı vb.) etkisine bakılabilir. Farklı ipucu işlem süreçlerinin ebeveynlerce kullanılabilirliği, etkililiği ve verimliliği araştırılabilir. EİÖ ile beceri öğretiminin ebeveynler tarafından gerçekleştirilmesinin etkisi deneysel olarak desenlenmiş çalışmalarla sınanabilir.

Kaynaklar

- Adams, J. F. (2001). Impact of parent training on family functioning. *Child & Family Behavior Therapy*, 23(1), 29–42.
- Akmanoğlu, N. (2002). *Otistik bireylere adı söylenen rakamın gösterilmesi becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Akmanoğlu, N. ve Batu, S. (2004). Teaching pointing to numerals to individuals with autism using simultaneous prompting. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 39, 326–336.
- Akmanoğlu-Uludağ, N. ve Batu, S. (2005). Teaching relative names to children with autism using simultaneous prompting. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 40, 401–410.
- Alberto, P. ve Troutman, A. C. (1986). *Applied behavior analysis for teachers (2nd Ed.)*, Ohio: Merrill Publishing Company.
- Batu, S. (2008). Parent-delivered community-based instruction with simultaneous prompting for teaching community skills to children with developmental disabilities. *Education and training in developmental disabilities*, 43(2), 249–265.
- Birkan, B. (2002). Gelişimsel yetersizliği olan çocuklara renk öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 169–186.
- (2005). Using simultaneous prompting for teaching various discrete tasks to students with mental retardation. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 40, 68–79.
- Can-Toprakçı, N. (2006). *Kurumda eğitim alan zihinsel engelli öğrencilerin annelerine, genişletilmiş aile eğitim programının uygulanmasının, öğrencilerin matematik ders amaçlarını edinmelerine, sürdürme ve genellemelerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cavkaytar, A. (1999). Zihin engellilere öz-bakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği. *Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 40–50.
- Denny, M., Marchand-Martella N., Martella R. C., Reilly J. R., Reilly J. F. ve Cleanthous C. C. (2001). Using parent-delivered graduated guidance to teach functional living skills to a child with cri du chat syndrome. *Education and Treatment of Children*, 23(4), 441–454.

- Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>
-
- DiPipi-Hoy, C. ve Jitendra, A. (2004). A parent delivered intervention to teach purchasing skills to young adults with disabilities. *The Journal of Special Education*, 38(3), 144–157.
- Doğan, O. S. ve Tekin-İftar, E. (2002). The effects of simultaneous prompting on teaching receptively indentifying occupations from picture cards. *Research in Developmental Disabilities*, 23, 237–252.
- Ersoy, Ö. ve Tezel-Şahin, F. (1999). 0–6 yaş döneminde anne-baba eğitiminin önemi. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(1), 58–62.
- Feldman, M. A., Sparks, B. ve Case, L. (1993). Effectiveness of home-based early intervention on the language development of children of mothers with mental retardation. *Research in Developmental Disabilities*, 14, 387–408.
- Gültekin, E. (1999). *Uygun olmayan davranışların azaltılmasında ebeveynler tarafından uygulanan uyumsuz davranışların ayrımlı pekiştirilmesinin etkisi (otistik çocuklar ve ebeveynleriyle eve dayalı aile eğitimi)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gürsel, O., Tekin-İftar, E., ve Bozkurt, F. (2006). Effectiveness of simultaneous prompting in small group: The opportunity of acquiring non-target skills through observational learning and instructive feedback. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 41, 225–243.
- Hancock, T. B., Kaiser, A. P. ve Delaney, E. M. (2002). Teaching parents of preschoolers at high risk: Strategies to support language and positive behavior. *Topics in Early Childhood Special Education*, 22(4), 191–212.
- Korkmaz, Ö. T. ve Vuran, S. (2007). Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere renk isimlerinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Eurasian Journal of Educational Research*, 29, 143–155.
- Lerman, D. C., Swiezy, N., Perkins-Parks S. ve Roane H.S. (2000). Skill acquisition in parents of children with developmental disabilities: Interaction between skill type and instructional format. *Research in Developmental Disabilities*, 21, 183–196.
- Marchant, M. ve Young, K. R. (2001). The effects of a parent coach on parents' acquisition and implementation of parenting skills. *Education and Treatment of Children*, 24(3), 351–373.
- Miller, U. C., ve Test, D. W. (1989). A comparison of constant time delay and most to least prompting in teaching laundry skills to students with moderate retardation. *Education and Training in Mental Retardation*, 24, 347-354.
- Morse, T. E., ve Schuster, J. W. (2004). Simultaneous prompting: A review of the literature. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 39(2), 153–168.
- Özcan, N. (2004). *Zihin özürlü çocuklara tuvalet becerisi öğretimine yönelik aile eğitimi programının etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Parker, M. A., ve Schuster, J. W. (2002). Effectiveness of simultaneous prompting on the acquisition of observational and instructive feedback stimuli when teaching a heterogeneous group of high school students. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 37, 89–104.
- Richards, S. B., Taylor, R. L., Ramasamy, R. ve Richards, R. Y. (1999). *Single Subject Research*. California: Singular Publishing Group, Inc.
- Simpson, R. L. (1996). *Working with parents and families of exceptional children and youth. (Third Edition)*. Texas: PRO-ED, Inc.

- Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>
-
- Snell, M. E. ve Farlow L. J. (1993). Self Care Skills. Snell M. E. (Ed.). *Instruction of Students with Severe Disabilities (4th Ed.)*. (pp.380–441). New Jersey: Prentice- Hall, Inc.
- Sönmez, N. (2008). *Eve dayalı gündüz tuvalet kontrolü aile eğitimi programının annelerin kurulum kaydı tutma ile gündüz tuvalet kontrolü kazandırma becerisini ve çocukların gündüz tuvalet kontrolünü kazanmasındaki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sönmez, N. ve Varol, N. (2008). Eve dayalı aile eğitimi programının zihinsel engelli çocukların gündüz tuvalet kontrolünü kazanmasına ve sürdürmelerine etkisi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 7(14), 139–155.
- Sucuoğlu, B., Kanık, N. ve Küçüker S. (1994). Anne babalara öğretme becerilerinin kazandırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 36–43.
- Symon, J. B. (2005). Expanding interventions for children with autism: Parents as teachers. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 7(3), 159–173.
- Tavil, Y. Z. (2005). *Davranış denetimi aile eğitim programının annelerin davranışsal işlem süreçlerini kazanmalarına etkisi (doğrudan öğretim yaklaşımı ile sunulan)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tekin, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2001). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri (1. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- (2002). Comparison of effectiveness and efficiency of two response prompting procedures delivered by sibling tutors. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 37(3), 283–299.
- Tekin-İftar, E. (2003). Effectiveness of peer delivered simultaneous prompting on teaching community signs to students with developmental disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 38, 77–94.
- (2008) Caregiver-delivered home-based instruction using simultaneous prompting for teaching home skills to individuals with developmental disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 43(4), 541–555.
- Tekin-İftar, E., Acar, G., ve Kurt, O. (2003). The effects of simultaneous prompting on teaching expressively identifying the objects: An instructive feedback study. *Journal of Disability, Development and Education*, 50, 37-50.
- Varol, N. (2005a). *Aile eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- (2005b). *Beceri öğretimi ve öz bakım becerilerinin kazandırılması*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Vuran, S. (1997). *Zihin engelli çocuk annelerine ödüllendirme ve eleştirmemenin kazandırılmasında bilgilendirme, dönüt verme, dönüt verme ve ödüllendirmenin etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Waugh, R. E., Fredrick, L. D. ve Alberto, P. A. (2009). Using simultaneous prompting to teach sounds and blending skills to students with moderate intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 30, 1435–1447.
- Wolery, M., Ault, M. J. ve Doyle, P. M. (1992). *Teaching students with moderate to severe disabilities*. London: Longman Publishing Group.
- Yakın, M. (2009). *Aile eğitiminin annelerin doğal dil sağaltım tekniklerini kullanmalarında etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yücesoy-Özkan Ş. ve Gürsel, O. (2006). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fotokopi çekme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 29–45.

Ek-1:

EBEVEYN TARAFINDAN BAĞIMSIZ TUVALET YAPMA BECERİSİNİN EŞZAMANLI İPUCU İŞLEM SÜRECİ İLE ÇOCUĞA KAZANDIRILMASINA YÖNELİK ÖĞRETİM MATERYALİ

Sözlü Sunu Aşaması: Uygulayıcı anneye tuvalet yapma becerisini çocuğa öğretebilmek için önce bu becerinin daha küçük basamaklara ayrılması gerektiğini söyler. Anneye “Bir işi yaparken basamaklandırırız o işi öğrenmemiz kolaylaşır. O yüzden çocuğunuza tuvalet yapma becerisini kazandırmak için de önce bu beceriyi yapılmış sırasına göre basamaklarına ayırmamız gerekir. Şimdi tuvalet yapma becerisinin basamaklarını konuşalım. Tuvalet yapmak için ilk önce ne yapmamız gerekir? Tuvaletin kapısını açmak gerekir. Daha sonra ne yaparız? Pantolonumuzu indiririz. Daha sonra?” diye sorar. Anneden “külotumuzu indiririz” cevabı gelirse “evet çok doğru külotumuzu indiririz. Sonra?” Anneden “tuvaletimizi yaparız” gibi bir yanlış cevap gelirse “Dikkat edin. Henüz oturmadık değil mi?” diyerek doğru cevabı bulması için yönlendirir. Yine doğru söyleyemezse “tuvalet oturmuyoruz” der. “Daha sonraki basamakları söyleyebilir misiniz?” der. Anneden doğru yanıtı betimleyerek pekiştirir. Doğru yanıt gelmezse doğruyu bulmasını sağlayacak şekilde soru sorar. Yine veremezse kendisi söyler. Bu şekilde tuvalet yapma becerisinin basamaklarını konuşurlar ve uygulayıcı tuvalet yapma becerisinin ölçü aracını gösterir ve basamakları bir kez daha tekrar eder. Daha sonra anneden söylemesini ister.

Uygulayıcı anneye çocuğun tuvalet yapma becerisinin basamaklarındaki düzeyini açıklar. “Tuvalet yapma becerisini öğretmek için ben çocuğunuzun tuvalet yapma becerisinin basamaklarının ne kadarını yapabildiğini değerlendirdim” der ve kayıt formunu gösterir. “Bakın buraya da işaretlememi yaptım” der ve yaptığı değerlendirmenin sonucunda çocuğun yapabildiği/yapamadığı basamakları anneye açıklar. Yapabildiği basamak varsa “bakın Ali bu basamağı kendisi yaptı. Yapamadığı basamaklar için “bakın bundan sonrasını yapamadı ve ben de burada kestim” der.

Uygulayıcı daha sonra anneye “şimdi sıra çocuğunuza tuvalet yapma becerisini öğretmeye geldi. Beni dikkatle dinleyin. Tuvalete gitme zamanı geldiğinde çocuğunuza “şimdi tuvalet zamanı” deyin ve onu kapısı kapalı olan tuvaletin/banyonun önüne getirin. Seninle tuvalet yapacağız. Eğer benim tüm söylediklerimi yaparsan tuvaletten çıkınca top oynayacağız diyerek çalışmayı ve kazanacağı ödülü açıklayın” der.

“Ödülü de açıkladıktan sonra ondan ne yapmasını istiyorsanız ona açıkça söyleyin. Çocuğunuza bir şey yapmasını istediğinizde örneğin oyuncaklarını toplamasını istiyorsunuz diyelim. Ona dersiniz?” diye sorar ve “oyuncaklarını topla” cevabı gelirse “çok iyi! Oyuncaklarını topla dersiniz” der. Cevap gelmez ya da yanlış cevap gelirse “o işin tamamının yapılmasını sağlayacak bir söz söylememiz gerekir. Oyuncaklarını topla deriz. O halde tuvalet yapmasını istediğinizde ona ne söylersiniz?” diye sorar ve hemen cevabını verir: “Tuvaletini yap” dersiniz. İşte bu cümle çocuğunuzun az önce konuştuğumuz basamakların tümünü yapmasını sağlayacak genel bir sözdür. O halde çocuğunuzla çalışmak için her çalışma başında ona “tuvaletini yap” demelisiniz” der.

Uygulayıcı daha sonra çocuğun varsa bağımsız yaptığı basamak yada basamakları söyler ve “daha önce konuştuğumuz gibi çocuğunuz basamağını/basamaklarını yapabildi ancak diğer basamakları yapamadı” der. Bağımsız yaptığı basamaklar var ise bunları yine çocuğun kendisinin yapmasını beklemesini söyler. Örneğin kapıyı bağımsız açan bir çocuk için şöyle söyler: “O yüzden kapıyı kendisinin açmasını bekleyin. Açtığı zaman hemen önceden belirlediğiniz övgü sözcüğüyle birlikte yaptığı basamağı betimleyin: “Aferin

oğlum sen kapıyı çok güzel açtın” deyin. Kapıyı açtı. Peki, sıradaki basamak neydi? Evet, pantolonunu indirme. Çok güzel. Şimdi bu basamağı kendisi yapamamıştı. Bu yüzden buraya siz yardım edeceksiniz. Çocuğun arkasında durun, her iki elinin üzerinden sıkıca tutun başparmaklarını pantolonunun her iki yanından belinin içine sokun. Diğer parmaklar dışarıda kalsın. Ellerini bu şekilde tuttuktan sonra pantolonunu indirirken aynı zamanda “pantolonunu indir” deyin. Yaptığınız basamak ne ise o basamağı yapmasını söyleyin. İndirir misin ya da indirelim uygun değil, pantolonunu indir şeklinde emir ifadesi olarak söyleyin. Böylece ondan ne yapmasını istediğinizi anlar ve de basamakların sırasını da öğrenmiş olur. Pantolonunu indirdikten hemen sonra yaptığı basamağı ona söyleyin: “evet Ali, çok güzel pantolonunu indirdin” deyin ve onu okşayın ya da hoşlandığı sözcüklerden söyleyin.”

Uygulayıcı daha sonra anneye “şimdi hangi basamakta sıra?” diye sorar ve annenin doğru cevabını pekiştirir. “Çok doğru külotunu indirme. Aynı şekilde hemen her iki elinin üzerinden sıkıca tutun. Başparmaklarını külotun her iki yanından belinin içine sokun. Daha sonra külotunu indirirken “külotunu indir” deyin. Hemen arkasından yaptığı basamağı ona söyleyin: “evet Ali, çok güzel külotunu indirdin” deyin ve onu okşayın. Arkasından gelen basamak hangisiydi? Evet, çok iyi hatırlıyorsunuz. Oturacak. Bu aşamada çocuğunuzun arkasında durun ve “tuvaletle otur derken kol altlarından tutun ve yere çömelmesini sağlayın” der. Çömeldikten sonra yine “yaptığı basamağı ve ne kadar iyi yaptığını söyleyin” der.

Uygulayıcı daha sonra “şimdi sıra hangi basamakta?” diye sorar. “Evet, artık varsa tuvaletini yapacak. Çok doğru söylediniz. Eğer boşaltım yaparsa poposunu siz temizleyin ve geri kalan basamakları konuştuğumuz şekilde uygulayın. Tuvaletten çıkınca da sen çok güzel tuvaletini yaptın. Bu yüzden en başında söz verdiğim gibi seninle top oynayacağız deyin ve ödülünü hemen sağlayın” der.

Uygulayıcı daha sonra anneye en başından itibaren her bir basamakla ilgili soru sorar ve annenin yanıtlamasını ister. Annenin yanıtlamadığı sorularda cevabı kendisi verir. *Tuvalet Yapma Becerisini Değerlendirmenin Sunumu:* Uygulayıcı anneye “diyelim ki çocuğunuzla gün boyu tuvalet yapma becerisini çalıştınız. Peki, acaba çocuğunuz hangi basamakları yardımsız yapabiliyor? Bunu anlamak için bir değerlendirme yapmanız gerekli. Bu değerlendirmeyi her gün sabah ilk tuvaletle gitme zamanında yapacaksınız” der ve ilerleme kayıt formunu gösterir. Formdaki başlıkları, sütunları açıklar. Her gün yaptığı değerlendirme sonuçlarını bu kağıda işaretlemesini ister. Çocuğun yardımsız yapabildiği basamakları nasıl kaydedeceğini anlatır. “Yine her zaman yaptığınız gibi önce çocuğunuza “şimdi tuvalet zamanı” deyin ve onu tuvaletin/banyonun önüne getirin. Çalışmayı ve kazanacağı ödülü açıklayın. Ardından ona “tuvaletini yap” deyin. Bundan sonra çocuğunuzu izleyin. Bakalım siz yardım etmeden kendisi neleri yapabilecek? Çocuğun yapamadığı basamak oluncaya kadar izlemeye devam edin. Yapamadığı basamak olduğunda o basamaktan itibaren kalan basamakları yardımınızla yaptırın. Tuvaletten çıkınca hemen kayıt çizelgesine kendisinin yaptığı basamakların karşısına + , yapamadığı basamaklara – işaretleyin” der. O günkü tuvalet ziyaretlerinde, bu değerlendirme sonucuna göre, kendisinin yaptığı basamakları çocuğun yapmasını beklemesini, yapamadığı basamaktan itibaren geri kalan basamakları elinden tutarak yaptırmasını söyler.

Her günün sabahında ilk denemenin başında bu değerlendirmeyi yapmasını ve sonuçları kaydetmesini ve çıkan sonuca göre bütün gün öğretime devam etmesini söyler.

Model Olma Aşaması: Uygulayıcı anneye az önce konuştuklarını şimdi uygulayacaklarını söyler. “Siz benim çocuğum olacaksınız ve ben sizi tuvalete götüreceğim. Şimdi saate baktım. Daha önceden belirlediğimiz tuvalet saati geldi. Bunun için önce çocuğuma ne diyorum?” diye sorar ve hemen cevabını kendisi verir “hadi bakalım oğlum tuvalet zamanı” diyorum”

der. “Daha sonra ne yapıyorum?” diye sorar ve yine hemen cevap verir: “çocuğumun elinden tutuyorum ve onu tuvaletin/banyonun kapısına getiriyorum” der.

“Daha sonra ona çalışmayı ve kazanacağı ödülü açıklıyorum” der ve anneye “seninle tuvalet yapacağız. Eğer benim tüm söylediklerimi yaparsan tuvaletten çıkınca cips senin olacak”.

Uygulayıcı daha sonra anneye “şimdi de çocuğuma ne yapmasını istediğimi söylüyorum: “Tuvaletini yap” der. “Çocuğum basamağını/basamaklarını yapabildiği için bekliyorum” der ve anneden o basamakları yapmasını ister. Burada hemen çocuğuma övgü sözcüğüyle birlikte yaptığı basamağı söylüyorum: “Aferin oğlum sen kapıyı çok güzel açtın”. Anne çocuğun yapamadığı basamağa gelince “bakın şimdi yapamadığı basamağa geldik der ve bu basamak için anneye model olur. “Şimdi bu basamağı kendisi yapamamıştı. Bu yüzden ben hemen çocuğun arkasında duruyorum” derken annenin arkasına geçer. “Her iki elinin üzerinden sıkıca tutuyorum” derken annenin her iki elinden sıkıca tutar. “Başparmaklarını pantolonunun her iki yanından belinin içine sokuyorum” derken annenin başparmaklarını pantolonunun her iki yanından belinin içine sokar. “Diğer parmakları da dışarıda olacak şekilde tutuyorum” derken diğer parmakları da dışarıda olacak şekilde tutar. “ellerini bu şekilde tuttuktan sonra pantolonunu indirmeye başlıyorum” derken annenin pantolonunu indirmeye başlar. “ Aynı zamanda ona pantolonunu indir” diyorum. Pantolonunu indirdikten hemen sonra yaptığı basamağı ona söylüyorum: “evet Ali çok güzel pantolonunu indirdin” bravo sana!”

Uygulayıcı daha sonra anneye “şimdi sıra hangi basamakta? Sıra külotunu indirmede. Aynı şekilde hemen her iki elinin üzerinden sıkıca tutuyorum. Başparmaklarını külotun her iki yanından belinin içine sokuyorum. Daha sonra külotunu indirirken “külotunu indir” diyorum. Hemen arkasından yaptığı basamağı ona söylüyorum: “evet Ali çok güzel külotunu indirdin”. Arkasından gelen basamak hangisiydi? Tuvalete oturma.”

Uygulayıcı daha sonra sıradaki tüm basamaklar için model olma sürecini yukarıda açıklandığı şekilde uygular. Annenin dinlemesini ve çalışmaya katılımını betimleyerek pekiştirir.

Davranışın Prova Edilmesi Aşaması: Uygulayıcı anneye “şimdi sıra sizde. Bu kez ben sizin çocuğunuz olacağım ve siz benim üzerimde az önce konuştuklarımızı uygulayacaksınız” der. Uygulayıcı “şimdi ben çocuğunuzum. Saate baktınız. Tuvalet saati geldi. İlk önce bana ne diyeceksiniz?” diye sorar. Anne “hadi bakalım oğlum tuvalet zamanı” derse “çok iyi Ayşe Hanım. Bana tuvalet zamanı olduğunu söylediniz” diyerek annenin doğru tepkilerini betimleyerek pekiştirir. Anneden doğru tepki gelmezse “çocuğunuza tuvalet zamanı olduğunu söylemeniz gerekiyor” der. Daha sonra anneye yapması gerekeni ifade eder: “hadi şimdi söyleyin” der ve annenin bu aşamayı doğru yapmasını sağlar.

Uygulayıcı daha sonra şimdi ne yapacaksınız?” diye sorar. Eğer anne “tuvaletin/banyonun kapısına götüreceğim” derse anneyi betimleyerek pekiştirir ve “hadi o zaman beni tuvalete kadar götürün o zaman” der. Anneden doğru cevap gelmezse “beni tuvalete götürün” der.

Anne ve uygulayıcı tuvaletin önüne gelirler. Uygulayıcı anneye “şimdi bana ne söylemeniz gerekiyor?” diye sorar. Anne eğer “çalışmayı ve kazanacağı ödülü açıklayacağım” derse anneyi betimleyerek pekiştirir ve anneye “şimdi çalışmayı ve kazanacağım ödülü açıklayın” der. Anne “seninle tuvalet yapacağız. Eğer benim tüm söylediklerimi yaparsan tuvaletten çıkınca cips senin olacak” derse betimleyerek pekiştirir. Uygulayıcı annenin eksik bıraktığı bir ifade olursa hemen tamamlayarak düzeltir. Anne uygulayıcı sorduğunda doğru cevap veremezse anneye: “çalışmayı ve kazanacağım ödülü açıklayın” diyerek ipucu verir. Anne “seninle tuvalet yapmayı çalışacağız. Eğer benim tüm söylediklerimi yaparsan

tuvaletten çıkınca cips senin olacak” derse betimleyerek pekiştirir. Uygulayıcı daha sonra anneye “şimdi bana ne söyleyeceksiniz?” diye sorar. Anne “Tuvaletini yap” derim derse anneyi betimleyerek pekiştirir. Hadi o zaman bana söyleyin der. Anneden doğru cevap gelmezse “çocuğa ne yapmasını istediğinizi söyleyin” diyerek hatırlatmada bulunur. Anne yine söyleyemezse “bana tuvaletini yap” deyin” der.

Uygulayıcı daha sonra “çocuğunuz basamağını/basamaklarını yapabiliyor. Buna göre ne yapmanız gerekiyor?” diye sorar. Anne çocuğumun kendisinin yapmasını bekliyorum” derse “bravo Ayşe Hanım doğru söylediniz. Çocuğunuz bekleyeceksiniz” der ve çocuğun varsa bağımsız yaptığı basamakları yapar. Ardından anneye “bakın ben kendim bir şeyler yaptım. Ne demeniz gerekiyor bana?” diyerek annenin betimleyerek pekiştirmesini bekler. Anne “Aferin oğlum sen kapıyı çok güzel açtın” derse anneyi bu doğru davranışından dolayı betimleyerek pekiştirir. Anneden doğru tepki gelmezse ya da eksik bırakırsa uygulayıcı “bana doğru yaptığım basamağı söyleyin ve hoşlandığım güzel sözler söyleyin” der. Annenin doğru yaptığı basamağı betimleyerek pekiştirir.

Uygulayıcı daha sonra sıradaki basamak için “şimdi sıra hangi basamakta?” diye sorar ve annenin pantolonunu indirme cevabını pekiştirir. “Peki, bunu yapamıyorum. Ne yapmanız gerekiyor?” diye sorar. Anneden ellerinden tutup ben yaptıracağım cevabını pekiştirir. “hadi o zaman bana bu basamağı yapmam için yardım edin” der. Anne uygun şekilde fiziksel yardım uygularsa uygulayıcı annenin yaptığı basamakları betimler ve “çok iyi gidiyorsunuz” diyerek pekiştirir. Anne fiziksel yardımı uygulamada hata yaparsa ya da eksik bıraktığı bir şey olursa hemen “durun ve beni dinleyin. Pantolonumu indirirken aynı zamanda ne diyecektiniz? Pantolonunu indir diyeceksiniz. Şimdi söyleyin” der ve annenin uygun şekilde fiziksel yardımı uygulamasını sağlar.

Uygulayıcı bu şekilde geri kalan beceri basamakları ve çalışmanın tamamlanması aşamalarında anneye sorular sorarak, cevabı bulmasına yönelik yönlendirmeler yaparak anneye uygulama yaptırır. Annenin yanlış ya da eksik yaptığı basamaklarda ona doğru yapmasını sağlayacak şekilde hatırlatıcı ipucu verir veya gerekirse doğrudan ne yapması gerektiğini söyler. Anneyi doğru yaptığı basamaklarda betimleyerek pekiştirir.

Annenin ipucu gerektirmeden süreci uygulayabildiği gözlenene kadar davranışın prova edilmesi aşaması tekrar edilir.

Bağımsız Uygulama Aşaması: Uygulayıcı annenin çocuğu tuvalete götürmesi ve tuvalet becerisini öğretmesini izler. Atladığı ya da yanlış uyguladığı bir basamak olursa “dikkat edin. Burada ne yapmanız gerekiyordu?”, “neyi söylemeyi unuttunuz” gibi hatırlatıcılarla anneyi doğru tepkiye yönlendirir. Uygun yaptığı basamakları betimleyerek pekiştirir.

Ek-2:

Extended Abstract

The role of a family in education of children is a commonly accepted fact. Parents are the first individuals who support development of the children. The parents are regular participants of the children's natural learning experiences in their natural settings. It is desirable from the parents to continue to be part of their children's education throughout their educational experience. However, parent participation in teaching of children with disabilities becomes crucial (Sönmez, 2008). Parent training programs have been developed to ensure the parents can provide more useful and successful learning experiences to their children (Varol, 2005a). Those developed programs aimed to help for behavior management, teaching language skills, self-care skills, and daily-living skills.

Because of the skill deficits of children with developmental disability, ineffective or inefficient instruction cannot be tolerated. Thus, instructors engaged with those must use effective instruction procedures. One set of critical instructional procedures are response prompting procedures. Response prompts are instructor's behaviours presented to increase the probability of correct responding. The purpose of response prompting strategies is to transfer stimulus control from the prompts to the target stimuli. Response prompts are used to increase the chances that the behaviour will occur when the stimulus is present. There are many types of response prompting procedures such as most-to-least prompts, the system of least prompts, constant-time delay etc. SP procedure is one of them (Miller and Test, 1989; Wollery, Ault and Doyle, 1992).

SP procedure involves a teacher initially presenting a controlling prompt simultaneously with the stimulus that is being taught. These trials are delivered for a specified number of trials or sessions. Following these trials, instructor totally removes the prompt and provides probe trials, or test trials, that assess the student's ability to respond to the target stimulus alone (Wollery, Ault and Doyle, 1992).

Although many studies have showed an increase in development and learning of the children with disability if the parents participate in the education of them, parent participation has been found very limited in effective teaching literature. Thus, the purpose of this study is to give an application example of an application that a mother delivered home-based instruction via simultaneous prompting for teaching independent toilet skill to her child with developmental disability.

A mother and her son (Ali) with down syndrome were attended the study. All of training sessions were implemented at Ali's home by his mother. The design used in this study is "AB design" which is one of the single subject quasi-experimental designs.

Study was consisted of two phases: First, parent training phase was conducted. In this phase, mother was trained on how she could teach the skill to her child by using simultaneous prompting procedure. Second, Ali was taught independent toilet skill by his mother. The parent training package was developed for parent training which aimed to teach the mother how to give instruction to her child for toilet skill by using simultaneous prompting procedure. Instructions in the packages were consisted of the stages of oral presentation, modeling, rehearsing of behavior and independent practice. In order to collect the data, a criterion referenced tests were developed and used.

Sönmez, N., Aykut, Ç. (2011). Gelişimsel yetersizliği olan bir çocuğa annesi tarafından bağımsız tuvalet yapma becerisinin eşzamanlı ipucu ile kazandırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:1. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

According to the result, SP used by mother was effective in teaching and maintaining the toilet skill.

A growing number of evidence-based research studies have shown that SP is an effective teaching strategy for teaching both chained and discrete skills (Waugh, Fredrick and Alberto, 2009; Batu, 2008; Tekin-İftar, 2008; Korkmaz and Vuran, 2007; Birkan, 2002; Yücesoy-Özkan and Gürsel, 2006; Gürsel, Tekin-İftar and Bozkurt, 2006; Birkan, 2005; Akmanoğlu-Uludağ and Batu, 2005; Akmanoğlu and Batu, 2004; Tekin-İftar, 2003; Tekin-İftar, Acar and Kurt, 2003; Tekin and Kırcaali-İftar, 2002; Akmanoğlu, 2002; Doğan and Tekin-İftar, 2002; Parker and Schuster, 2002). However, there are limited studies carried out by parents using SP procedure to teach various skills. Therefore, more studies are need to be conducted by the SP procedure delivered by parents of the children with developmental disability.

This study had some limitations. First, the study was an example of AB design of single subject designs. Since AB designs has no real replication phase, use of that design in this study could be questioned. However, the characteristics of the topic made it very difficult of using other models. Also, because it was a single subject design study, the findings of this study was limited to the experience of this dyad.

For future suggestions: the effectiveness of parent training program can be tested in teaching of different skills such as domestic skills, leisure skills etc. Also, use of different instructional materials (eg. video presentation, manuals, etc) can be tested.